

สามกรุง, พรรณคดีวิจารณ์การเมือง : แนวคิดและกลวิธีการนำเสนอ

Sam Krung, Political Critique : The Themes and Techniques of Presentation

ยุพร แสงทักษิณ¹
Yuporn Sangtaksin

ABSTRACT

This study analyzes the themes and techniques of presentation in the literary work Sam Krung by H.H. Prince Bidyalankarana, the Gem Poet of the Rattanakosin Period.

The Prince began writing Sam Krung in 1942, shortly after the leadership of the Thai government brought the country into World War II as an ally of the Axis Powers, and he completed the work in 1944, a time when it was already evident that the end of the war and the defeat of the Axis were close at hand.

It is remarkable that despite the fact that during the writing of Sam Krung, the Prince was not in good health, recovering, as he was, from cataract surgery, and that the state of war made the situation in the country very grave, the Prince maintained his resolve and brought the work to completion.

Prince Bidyalankarana derived the matter of Sam Krung from chronicle sources extending from the reign of King Ekathassana of the end of the Ayutthaya Period to that of King Rama VIII of the Rattanakosin Period and interpolated throughout both implicitly and explicitly his own opinions and criticisms of the events and personalities.

To appreciate the themes and techniques of presentation of Sam Krung, the researcher believes that in addition to the text of the work itself, it is also necessary to study the conditions in Thailand during the time of its writing and the biography of the author. Thus, these two topics are treated in Chapter 2, following the introduction to the study, which constitutes the first chapter.

Utilizing this historical and biographical information and an appendix of the text, the researcher, in Chapter 3, analyzes the text of Sam Krung, and identifies a number of themes, the most important of which or the main theme is that of the Leader.

In Chapter 4, the researcher presents an analysis of the techniques of presentation used in Sam Krung. It is found that Prince Bidyalankarana supported his main-theme using techniques of presentation embodying high literary skill appropriate to the state country at the time of the work's composition.

Chapter 5 summarizes the analyses of the themes and techniques of presentation in Sam Krung from beginning to end.

Key words : Sam Krung, Rattanakosin, Bidyalankarana

¹ ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทคัดย่อ

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีจุดประสงค์ที่จะศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและกลวิธีการนำเสนอของวรรณคดีเรื่องสามกรุง ซึ่งเป็นบทพระนิพนธ์ของพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ รัตนกวีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์

พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์นิพนธ์เรื่องสามกรุงขึ้นใน พ.ศ. 2485 ภายหลังจากที่ผู้นำไทยได้นำประเทศเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 2 ในฐานะพันธมิตรกับฝ่ายอักษะไม่นานนัก ทรงนิพนธ์จบบริบูรณ์ใน พ.ศ. 2487 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่สงครามโลกใกล้จะยุติ โดยมีแนวโน้มที่ค่อนข้างเด่นชัดว่าฝ่ายอักษะจะพ่ายแพ้ในที่สุดแห่งสงคราม

เป็นที่น่าสังเกตว่าขณะทรงนิพนธ์เรื่องสามกรุงนั้น พระสุขภาพทางกายอยู่ในภาวะที่ไม่ปกติ เพราะทรงอยู่ในระหว่างการพักฟื้นจากการผ่าตัดต่อที่พระเนตร อีกทั้งบ้านเมืองในยามสงครามก็อยู่ในภาวะที่นำหาวาดหัวน แต่องค์ผู้นิพนธ์ก็มีพระสติตั้งมั่นทรงนิพนธ์สามกรุงได้จนจบบริบูรณ์

วรรณคดีเรื่องสามกรุงนี้ พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ได้ทรงนำเนื้อเรื่องส่วนใหญ่มาจากพงศาวดารตั้งแต่สมัยปลายกรุงศรีอยุธยา รัชกาลพระเจ้าเอกทัศจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล โดยได้ทรงแทรกทัศนะส่วนพระองค์วิพากษ์วิจารณ์เหตุการณ์บ้านเมืองรวมทั้งบุคคลต่างๆ ไว้ด้วยทั้งอย่างเปิดเผยและแฝงเร้นโดยตลอดตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่องสามกรุงในด้านแนวคิดและกลวิธีการนำเสนอ นั้น นอกจากการศึกษาวรรณคดีเรื่องสามกรุงโดยตรงแล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาสภาพสังคมในขณะที่ยุควรรณคดีเรื่องนี้เกิดขึ้น และพระประวัติขององค์ผู้นิพนธ์ จึงได้เสนอผลการศึกษาทั้งสองด้านนี้ไว้ในบทที่ 2 ต่อจากบทนำ ซึ่งเป็นบทแรกของงานวิจัยนี้

ผู้วิจัยได้นำความรู้จากบทที่ 2 และจากภาคผนวกในสามกรุงมาประกอบกับการศึกษาวรรณคดีเรื่องสามกรุงได้ข้อสรุปว่าสามกรุงมีหลายแนวคิด ทั้งแนวคิดหลักซึ่งว่า

ด้วย “ผู้นำ” และแนวคิดย่อยๆ ซึ่งผู้วิจัยได้เสนอผลการวิเคราะห์ดังกล่าวไว้ในบทที่ 3

ส่วนในบทที่ 4 นั้น ผู้วิจัยได้เสนอผลการวิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอในสามกรุง โดยสรุปได้ว่า กลวิธีการนำเสนอ มีลักษณะที่สอดคล้องกับแนวคิดสำคัญที่องค์ผู้นิพนธ์ทรงตั้งไว้ โดยทรงใช้ชั้นเชิงทางวรรณศิลป์ที่เหมาะสมแก่สถานการณ์บ้านเมืองในขณะที่ยุคพระนิพนธ์

บทที่ 5 เป็นการสรุปผลการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและกลวิธีการนำเสนอในเรื่องสามกรุงไว้ตามลำดับตั้งแต่ต้นจนจบ

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ในบรรดากวีสำคัญแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (น.ม.ส.) ได้ทรงรับการยกย่องว่าเป็นรัตนกวีผู้มีโวหารพิเศษ บทพระนิพนธ์มีเอกลักษณ์อันเป็นที่ประจักษ์แก่ผู้สนใจวรรณคดีทั้งปวง ความหลากหลายทั้งในด้านเนื้อหาและรูปแบบของบทพระนิพนธ์ได้สร้างความน่าสนใจใคร่ศึกษาแก่นุชนรุ่นหลังอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากกรณีที่มิผู้ศึกษาและวิเคราะห์วิจารณ์บทพระนิพนธ์ไว้หลายด้านหลายลักษณะ ทั้งในรูปแบบของวิทยานิพนธ์ ตำรา และบทความ

ผู้ศึกษาบทพระนิพนธ์ส่วนใหญ่จะมีความเห็นสอดคล้องกันว่า พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ทรงพระปรีชาสามารถอย่างสูงในเชิงวรรณศิลป์ ไม่ว่าจะ เป็นบทพระนิพนธ์ประเภทร้อยแก้วหรือร้อยกรอง บทพระนิพนธ์มีลีลาโวหารที่เรียกว่า “สำนวน น.ม.ส.” ซึ่งไม่เหมือนใครและไม่มีใครเหมือน ส่วนบทพระนิพนธ์เรื่องใดที่มีเนื้อหาแสดงความรู้และข้อคิดก็จะสะท้อนให้เห็นถึงความเฉียบคม ความรู้รอบเยี่ยงปราชญ์ ไม่ว่าจะ เป็นด้านภาษา วรรณคดี เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง จนเป็นที่ศรัทธาเชื่อถืออย่างมาก และมีผู้นำไปอ้างอิงอยู่เสมอแม้ในปัจจุบัน

ในบรรดาบทพระนิพนธ์ต่างๆ นั้น สามกรุงซึ่งเป็นบทพระนิพนธ์เรื่องสุดท้ายในพระชนม์ชีพเป็นเรื่องที่น่า

สนใจยิ่ง เกี่ยวกับวรรณคดีเรื่องนี้ มีหลักฐานเป็นที่ยืนยันได้ว่า พระราชนิพนธ์เรื่อง กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ทรงผูกพันและภูมิพระทัยเป็นที่สุด ซึ่งชวนให้สนใจใคร่รู้ว่า เหตุใดสามกรุงจึงมีความหมายสำคัญลึกซึ้งต่อองค์ผู้นิพนธ์ถึงเพียงนั้น

ความน่าสนใจอีกประการหนึ่งของสามกรุงคือด้านประวัติการประพันธ์ องค์ผู้นิพนธ์ทรงนิพนธ์เรื่องสามกรุงในระหว่างที่ทรงพักฟื้นจากการผ่าตัดต่อที่พระเนตร โดยทรงบอกให้พระชดา คือ พระองค์เจ้าหญิงวิภาวดี ครั้นดำรงพระยศเป็นหม่อมเจ้าหญิงวิภาวดี ทรงจดถวาย ทรงเริ่มนิพนธ์ขึ้นภายหลังจากประเทศไทยเพิ่งเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 2 และตลอดเวลาที่ทรงนิพนธ์เป็นช่วงเวลาที่บ้านเมืองอยู่ในภาวะยุ่งยากคับขัน แต่ก็ยังมีพระสติเข้มแข็งทรงนิพนธ์สามกรุงได้จนจบบริบูรณ์อย่างไม่น่าเชื่อว่า ในสถานการณ์เช่นนี้จะมีผู้ใดสามารถกระทำได้ ซึ่งชวนให้คิดว่า อะไรคือพลังผลักดันหรือแรงบันดาลใจอันยิ่งใหญ่

แม้สามกรุงจะเป็นวรรณคดีที่มีผู้จัดไว้ในประเภทวรรณคดีของพระเกียรติหรือวรรณคดีประวัติศาสตร์ก็ตาม แต่ถ้าพิจารณาตามลักษณะของเนื้อหาและกลวิธีการนำเสนอแล้ว จะเห็นได้ว่า สามกรุงมีรูปลักษณะที่ผิดแผกไปจากวรรณคดีทั้งสองประเภทดังกล่าวอย่างชัดเจน และเมื่อพิจารณาข้อวิพากษ์วิจารณ์และท่าทีตลอดจนอารมณ์และความรู้สึกที่องค์ผู้นิพนธ์มีต่อบุคคลและเหตุการณ์ในเรื่องก็ชวนให้คิดว่าพระประสงค์ในการทรงนิพนธ์นั้นจะเป็นไปเพียงเพื่อการยกย่องพระเกียรติหรือการเล่าประวัติศาสตร์พงสาวดารเท่านั้นหรือ จะทรงมีพระประสงค์อื่นใดที่นอกเหนือไปกว่านั้นหรือไม่

เกี่ยวกับวรรณคดีเรื่องนี้ มีข้อสังเกตที่น่าสนใจคือแม้บรรดาผู้สนใจวรรณคดีส่วนใหญ่จะยอมรับว่า สามกรุงเป็นวรรณคดีที่สำคัญเรื่องหนึ่งของไทย แต่ในหมู่ผู้ทรงคุณวุฒิทางวรรณคดีบางท่านก็ยังมีความเห็นขัดแย้งกัน ในด้านการวิเคราะห์และการประเมินค่าวรรณคดีเรื่องนี้ อย่างไรก็ตามผลสรุปข้อคิดเห็นและข้อวิพากษ์วิจารณ์และการประเมินค่าเหล่านั้นก็ยังมิได้ถือกันว่าเป็นที่สุด หากกลับเป็นเครื่องกระตุ้นเร้าให้ผู้สนใจกลับมาอ่านสามกรุง

กันอย่างจริงจังก็กระมัง จึงควรรักษาวิเคราะห์สามกรุงในด้านแนวคิดและกลวิธีการนำเสนอโดยคาดว่าผลโดยตรง ที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์จะช่วยให้สามารถเข้าถึงสามกรุงได้อย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์สามกรุงในด้านแนวคิดและกลวิธีการนำเสนอ
2. เพื่อศึกษาพระประสงค์หรือจุดหมายอันแท้จริงอื่นๆ นอกเหนือจากการสรรเสริญพระเกียรติหรือการเล่าประวัติศาสตร์พงสาวดาร

ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ เน้นที่จะศึกษาวิเคราะห์วรรณคดีเรื่องสามกรุงเฉพาะองค์ประกอบด้านแนวคิดและด้านกลวิธีการนำเสนอแนวคิดเป็นสำคัญ

สมมุติฐานในการวิจัย

ผู้วิจัยตั้งสมมุติฐานไว้ดังนี้

1. ความรู้ด้านสภาพสังคมและชีวประวัติของผู้ประพันธ์มีบทบาทสำคัญยิ่งในการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและกลวิธีการนำเสนอเรื่องสามกรุง
2. แนวคิดสำคัญของสามกรุงได้แก่ “ผู้นำ”
3. กลวิธีการนำเสนอเรื่องสามกรุงเป็นไปภายใต้เงื่อนไขทางวรรณศิลป์และสถานการณ์ของบ้านเมือง
4. พระประสงค์สำคัญในการทรงนิพนธ์เรื่องสามกรุง ได้แก่
 - 4.1 สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
 - 4.2 แสดงให้เห็นพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรีทุกพระองค์ว่าได้ทรงสร้างและทะนุบำรุงชาติบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรือง สงบสุข ทรงนำประเทศให้ผ่านพ้นวิกฤตการณ์อันเลวร้ายทั้งปวง และที่สำคัญคือ ทรงรักษาเอกราชของชาติไว้ได้โดยตลอดมา
 - 4.3 วิจารณ์ผู้นำไทยในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 (ถึง พ.ศ. 2487)

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัย ได้ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่างๆ เช่น หนังสือ สิ่งพิมพ์รัฐบาล หนังสือพิมพ์ ฯลฯ นอกจากนี้ยังได้สัมภาษณ์บรรดาท่านผู้รู้เพื่อความถูกต้องชัดเจนของข้อมูลแล้วจึงนำข้อมูลต่างๆ ที่ได้มาใช้ในการวิเคราะห์ห้วงวรรคตีเรื่องสามกรุงในด้านแนวคิดและกลวิธีการนำเสนอ โดยเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนา (descriptive)

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

นอกจากจะได้เห็นการตีความเรื่องสามกรุงในแง่มุมที่แตกต่างไปจากในอดีตแล้ว การศึกษาวิเคราะห์ห้วงวรรคตีเรื่องสามกรุง โดยอาศัยความรู้ด้านชีวประวัติของกวีและสภาพแวดล้อมทางสังคมจะเป็นแนวทางแก่นิสิต นักศึกษา และผู้สนใจทางวรรณคดีในการศึกษาวรรณคดีเรื่องอื่นต่อไป

ผล

ดังเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่า ในการศึกษาวรรณคดีเรื่องใดก็ตาม ถ้าผู้ศึกษาปรารถนาจะเข้าถึงแก่นของเรื่องและเจตนารมณ์อันแท้จริงของกวีแล้ว การศึกษาสภาพสังคมในช่วงระยะเวลาที่วรรณคดีเล่มนั้นเกิดขึ้นและการศึกษาชีวประวัติของกวีตามสถานภาพต่างๆ ในสังคมควรเป็นสิ่งทีพึงปฏิบัติอย่างยิ่ง การศึกษาเรื่องสามกรุงก็เช่นเดียวกัน หลังจากศึกษาสภาพสังคมและพระประวัติในพระราชพงศาวดาร กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์แล้ว ผู้วิจัยได้นำความรู้ทั้งสองด้านนี้มาเป็นข้อมูลประกอบการศึกษาดูเรื่องสามกรุงเพื่อวิเคราะห์แนวคิดและกลวิธีในการนำเสนอ ซึ่งผลก็ปรากฏให้เห็นว่า ด้วยวิธีการศึกษาดังกล่าวข้างต้นได้เอื้อต่อการเข้าถึงวรรณคดีเรื่องสามกรุงได้อย่างลึกซึ้งดังต่อไปนี้

เมื่อครั้งที่คณะราษฎรได้กระทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยใน พ.ศ. 2475 นั้น คณะราษฎรได้ออกประกาศฉบับจ้วงโจมตีสระมมหากษัตริย์และเจ้านายในราชวงศ์จักรีอย่างรุนแรง พร้อมกับได้แถลงนโยบายอันเป็นอุดมการณ์ในการปกครองประเทศไว้อย่างงดงาม แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไปก็เป็นที่ประจักษ์ชัดว่า คณะราษฎร

มิสามารถดำเนินการปกครองให้เป็นไปตามที่ได้แถลงไว้ เพราะคณะรัฐบาลซึ่งส่วนใหญ่มาจากสมาชิกของคณะราษฎรมิได้มุ่งบริหารประเทศให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชนและความเจริญของชาติบ้านเมืองเป็นสำคัญ แต่กลับมุ่งผลประโยชน์ภายในกลุ่มของตน นอกจากนี้บรรดากลุ่มบุคคลสำคัญในคณะผู้บริหารยังแตกความสามัคคี มีการแก่งแย่งอำนาจทำให้เกิดการปฏิวัติรัฐประหารหลายครั้งหลายหน บ้านเมืองตกอยู่ในสภาพที่ตกต่ำเสียยิ่งกว่าครั้งที่ปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และในที่สุดพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงสละราชสมบัติ

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล สภาพการณ์ภายในประเทศก็มีได้ดีขึ้น รัฐบาลซึ่งมีบุคคลในคณะราษฎรเป็นผู้นำก็ยังคงดำเนินนโยบายในการปกครองที่สวนทางกับความคิดและความปรารถนาของประชาชน ยิ่งกว่านั้นผู้นำยังได้ใช้อำนาจเผด็จการในการปกครองประเทศ และทวีความเข้มงวดกวดขันยิ่งขึ้นในระยะเวลาต่อมา ประชาชนขาดเสรีภาพและได้รับความบีบบังคับจิตใจในหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้านายในราชวงศ์จักรีก็ยังคงถูกข่มขู่และถูกจับตามองพฤติกรรมอย่างใกล้ชิด

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 อุบัติขึ้น ประเทศไทยก็พลอยได้รับผลกระทบไปด้วยอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ ต่อมาไม่นานญี่ปุ่นก็กรีธาทัพเข้ามาตั้งมั่นในแดนไทย ความรู้สึกของคนไทยในขณะนั้นคือ ประเทศชาติต้องสูญเสียอธิปไตยไป

ครั้นผู้นำของรัฐบาลไทยได้ตัดสินใจนำประเทศเข้าสู่สงครามโลก โดยร่วมรบเป็นพันธมิตรกับฝ่ายอักษะ ได้ก่อให้เกิดความรู้สึกวิตกกังวลมากยิ่งขึ้นในหมู่คนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบรรดาบุคคลที่สนใจศึกษาและติดตามข่าวคราวความเคลื่อนไหวทางการเมืองของประเทศและของโลกอย่างใกล้ชิดว่า การประกาศสงครามของไทยในครั้งนั้นจะเป็นหนทางนำประเทศไปสู่ความพินาศย่อยยับในที่สุด และหนึ่งในบรรดาคนไทยกลุ่มนี้ได้แก่พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ผู้ทรงนิพนธ์วรรณคดีเรื่องสามกรุงนั่นเอง

พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณทรงเป็นเจ้านายชั้นสูงพระองค์หนึ่งในราชวงศ์จักรี ได้ทรงรับราชการสนองเบื้องพระยุคลบาทพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์นี้ด้วยความจงรักภักดีติดต่อกันมาถึง 3 รัชกาล คือ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีบทบาทอย่างมากในการบริหารกิจการบ้านเมืองให้ลุล่วงไปตามพระบรมราโชบาย อีกทั้งทรงมีส่วนสำคัญยิ่งในการวางรากฐานการปกครองระบอบรัฐสภา ดังนั้นเมื่อกษัตริย์และเจ้านายในราชวงศ์จักรีถูกประณามและข้ายี้โดยบุคคลในคณะราษฎร จึงยอมจะนำความโทมนัสพระทัยแก่พระองค์เป็นที่ยิ่ง

นอกจากนี้การที่ทรงเป็นเจ้านายนักหนังสือพิมพ์และกวีผู้เป็นปราชญ์ทางภาษายังมีส่วนทำให้พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ ได้ทรงรับความกดดันและความสะเทือนพระทัยจากการดำเนินนโยบายในการปกครองประเทศของรัฐบาลในรูปเผด็จการ เพราะไม่ได้ทรงรับสิทธิเสรีภาพอย่างที่พึงได้ตามสถานภาพทั้งสองนี้

จากพระประสบการณ์ในด้านการบริหารประเทศและจากการที่สนพระทัยการเมืองของโลกอย่างลึกซึ้งมาโดยตลอด ดังนั้นการประกาศสงครามโลกครั้งที่ 2 ของประเทศไทย โดยเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับฝ่ายอักษะจึงสร้างความหวาดหวั่นพระทัยว่า ประเทศไทยจะต้องตกเป็นประเทศแพ้สงครามในที่สุดของสงคราม ซึ่งนั่นหมายความว่าประชาชนและบ้านเมืองจะต้องประสบความหายนะอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ ประจวบกับในช่วงเวลานั้นทรงอยู่ในระยะพักฟื้นจากการทรงพระประชวรเป็นดื้อที่พระเนตร พระสุขภาพจึงเสื่อมโทรมลงทั้งทางกายและใจ มีพระอารมณ์หงุดหงิด และเพื่อบรรเทาพระอาการดังกล่าว สามกรุงจึงได้ถือกำเนิดขึ้นท่ามกลางกระแสความตึงเครียดของเหตุการณ์บ้านเมือง ซึ่งบทพระนิพนธ์เรื่องนี้ก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพของบ้านเมืองและสภาพความในพระทัยของพระองค์ผู้นิพนธ์ไว้ด้วย

จากข้อมูลทางสังคมและพระประวัติองค์ผู้นิพนธ์ดังกล่าวมานี้ เมื่อได้นำมาพิจารณาประกอบกับเรื่องสามกรุงและภาคผนวกของสามกรุงแล้ว ทำให้สามารถเห็นแนวคิด

ในเรื่องสามกรุงได้อย่างเด่นชัด โดยเฉพาะแนวคิดสำคัญหรือแก่นเรื่องที่ว่าด้วย “ผู้นำ” องค์ผู้นิพนธ์ได้ทรงแจกแจงให้เห็นบุคลิกภาพของผู้นำที่ดีและผู้นำที่มีบุคลิกภาพและพฤติกรรมในทางลบว่ามีลักษณะเช่นไร โดยทรงเสนอบทบาทและพฤติกรรมของตัวละครที่ทรงนำมาจากบุคคลจริงๆ ในพงศาวดารและจากการที่ทรงจินตนาการขึ้นเอง ผู้อ่านจะเห็นว่าผู้นำที่ดีในสามกรุงนั้นหมายถึงผู้นำที่มีความรักชาติ กล้าหาญ เฉลียวฉลาด มีวิจรรณญาณที่สุขุมลึกซึ้งทั้งในด้านการสงครามและหรือด้านนโยบาย สามารถนำประเทศและประชาชนไปสู่ความเจริญและสันติสุขได้ ผู้นำกลุ่มนี้ได้แก่ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นต้นมาจนถึงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนผู้นำที่มีบุคลิกภาพและพฤติกรรมในทางลบในสามกรุงจะมีบุคลิกลักษณะที่ตรงกันข้ามกับผู้นำที่ดี ผู้นำกลุ่มนี้เช่น พระเจ้าเอกทัศ นายทองอิน เจ้าพระฝาง ฯลฯ

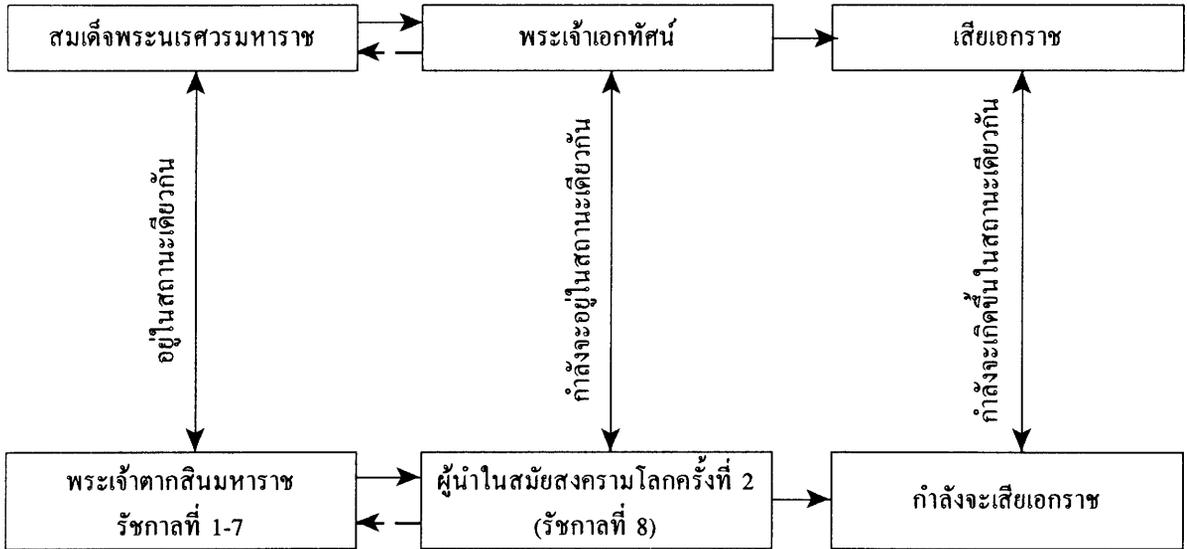
ในกลุ่มผู้นำที่ดีนั้น องค์ผู้นิพนธ์จะทรงเน้นที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชมากที่สุด ทั้งนี้ด้วยเงื่อนไขทางด้านเนื้อหาและพระประสงค์สำคัญขององค์ผู้นิพนธ์เรื่องสามกรุงขึ้น อนึ่ง กษัตริย์ทั้งสองพระองค์มีพระราชกรณียกิจที่เด่นเป็นพิเศษคือ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกอบกู้เอกราชของชาติไทย ส่วนพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชก็ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์และทรงเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ซึ่งสถิติสถาพรสืบต่อกันมาหลายรัชสมัย

ส่วนในกลุ่มของผู้นำที่มีบุคลิกภาพและพฤติกรรมในทางลบนั้นจะเห็นว่า องค์ผู้นิพนธ์ทรงเน้นที่บทบาทและพฤติกรรมของพระเจ้าเอกทัศเป็นที่สุด ทรงชี้ให้เห็นว่าเหตุที่บ้านเมืองต้องประสบกับความพินาศย่อยยับนั้นก็เพราะมีผู้นำที่อ่อนแอ ฉลาดเขลาและปราศจากวิจรรณญาณอันสุขุมคัมภีรภาพ และพระบุคลิกภาพของพระเจ้าเอกทัศนี้เอง องค์ผู้นิพนธ์ได้ทรงพระประสงค์ให้เป็นภาพสะท้อนของผู้นำไทยในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นผู้ที่จะนำประเทศชาติไปสู่ความพินาศเช่นเดียวกับ ใน

สมัยปลายกรุงศรีอยุธยา

ซึ่งข้อวิเคราะห์ข้างต้นนี้อาจสรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

จากแผนภูมิจะเห็นได้ว่ากระสวนของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมีลักษณะทับกันหรือซ้อนกัน ดังเช่นที่เรียกกันว่า “ประวัติศาสตร์ซ้ำรอย” คือบ้านเมืองที่ถึงแก่ความหายนะ

หรือมีความเคียดแค้นว่าเวลานั้นมีสาเหตุสำคัญสาเหตุหนึ่งคือ ผู้นำไม่ดี ในที่นี้ เหตุการณ์ที่ล่อแหลมต่อความปลอดภัยของประเทศยุคผู้นำในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้องค์ผู้พันทร่งย้อนระลึกไปถึงเหตุการณ์ครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาในสมัยพระเจ้าเอกทัศ และทรงอดมิได้ที่จะหวนคิดไปถึงอดีตยามที่บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และกษัตริย์ในราชวงศ์จักรีทั้ง 7 พระองค์

อนึ่ง ถ้าพิจารณาจากผลการวิเคราะห์แนวคิดสำคัญแล้ว จะเห็นได้ชัดเจนว่าการที่องค์ผู้พันทร่งได้ทรงตั้งชื่อเรื่องว่า “สามกรุง” ซึ่งหมายถึงกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี กรุงรัตนโกสินทร์นั้น ย่อมมีนัยที่จะสื่อมายังผู้อ่านว่า สองกรุงแรกนั้นได้สูญสิ้นไปแล้ว ส่วนกรุงที่ 3 คือกรุงรัตนโกสินทร์ก็คงจะตกอยู่ในภาวะเดียวกันหลังสงครามยุติ

นอกจากแนวคิดสำคัญ (main-theme) ที่เกี่ยวกับ “ผู้นำ” แล้ว ในสามกรุงยังมีแนวคิดย่อยๆ (sub-theme) อีกมากมาย เช่นแนวคิดเกี่ยวกับผู้ใกล้ชิดหรือบริวารของผู้นำ บุญกรรมและอนิจจัง ความสามัคคีและการแตก

ความสามัคคี ความรักชาติและการรักษาสิ่งจะเป็นต้น ซึ่งแนวคิดเหล่านี้บ้างก็เห็นได้ชัดเจนจากการบรรยายหรือพรรณนาโดยตรง บ้างก็แฝงอยู่ในนิทานหรืออุทาหรณ์ต่างๆ ทุกแนวคิดย่อยต่างก็สนับสนุนแนวคิดสำคัญให้เห็นเด่นชัด

จากแนวคิดต่างๆ ในสามกรุง โดยเฉพาะแนวคิดสำคัญที่เกี่ยวกับผู้นำทำให้สามารถแลเห็นแรงจูงใจหรือแรงบันดาลใจและจุดประสงค์สำคัญในการทรงนิพนธ์ว่า นอกจากองค์ผู้พันทร่งมีพระประสงค์จะสรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชตามที่ได้ทรงนิพนธ์แจ้งไว้โดยตรงตอนบทสวดในสามกรุงแล้ว ยังมีพระประสงค์สำคัญที่จะวิพากษ์วิจารณ์ผู้นำในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ด้วย ทั้งนี้เป็นผลที่เกิดจากความกดดันในพระทัยจากภาวะเหตุการณ์บ้านเมืองนับตั้งแต่ครั้งเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา และจากพฤติกรรมของผู้นำในขณะนั้น โดยเฉพาะการนำประเทศเข้าสู่สงครามในฐานะพันธมิตรของฝ่ายอักษะ จากพระประสงค์ทั้งสองประการ

ดังกล่าวมานี้เมื่อได้พิจารณาอย่างรอบคอบแล้วจะเห็นว่า พระประสงค์ประการหลังน่าจะเป็นพลังผลักดันเบื้องต้นที่รุนแรงมากจนทำให้ต้องทรงนิพนธ์เรื่องสามกรุงขึ้น ส่วน พระประสงค์ประการแรก คือ การสรรเสริญพระเกียรติ นั้นเป็นผลสืบเนื่องมาจากพระประสงค์แฝงเร้นในประการ หลัง คือ เมื่อได้ทรงประสบกับพฤติกรรมของผู้นำใน สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้วก็ทรงอดที่จะหวนระลึกไปถึงสมัยบ้านเมืองมีผู้นำที่ดีมิได้ ด้วยเหตุนี้จึงได้ทรงสดุดี พระมหากษัตริย์ก่อนยุคนี้ไว้ และยังมีเหตุผลอีกประการ หนึ่งที่สนับสนุนข้อวิเคราะห์ดังกล่าวนี้คือ เท่าที่ปรากฏจะ เห็นว่าวรรณคดีสรรเสริญพระเกียรติของไทยจะเกิดขึ้น เฉพาะในวโรกาสพิเศษอันเป็นมงคล เช่น การเสด็จเฉลิม ถวัลยราชสมบัติ การเฉลิมพระชนมพรรษา ฯลฯ หรือ ในวาระสำคัญเช่น ภายหลังจากที่พระมหากษัตริย์ได้รับ ชัยชนะในการสงคราม หรือภายหลังจากการเสด็จสวรรคต ฯลฯ กวีจึงได้นิพนธ์ขึ้น ยังมีเคยปรากฏว่ากวีตั้งใจแต่ง วรรณคดีขอพระเกียรติขึ้นในยามที่บ้านเมืองกำลังตกอยู่ใน ภาวะสงครามที่มีแนวโน้มอันน่าหวาดหวั่นต่อสวัสดิภาพ ของประเทศเลย

นอกจากพระประสงค์ทั้งสองประการข้างต้น พระ- ประสงค์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การที่พระราช- วรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ได้ทรงนิพนธ์สามกรุง ขึ้นก็เสมือนกับการแสดงหลักฐานและข้อมูลอันสำคัญ ยิ่งโดยนำมาจากประวัติศาสตร์พงศาวดาร เพื่อยืนยันถึง พระปรีชาสามารถในพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรีทุก พระองค์ (รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 7) ว่าถึงอย่างไรก็ทรง เป็นผู้นำที่สามารถนำประเทศให้ผ่านพ้นวิกฤตการณ์ทั้งปวง และทรงรักษาเอกราชของประเทศชาติมาได้ตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ต่างกับผู้นำที่มาจากคณะราษฎรซึ่งกำลัง จะนำประเทศไปสู่ความวิบัติหลังจากที่เพิ่งบริหารประเทศ มาในระยะเวลาอันสั้นคือประมาณ 10 ปีเท่านั้น

การเข้าถึงแนวคิดและพระประสงค์ขององค์ผู้นิพนธ์ เรื่องสามกรุงนั้น ส่วนหนึ่งเกิดจากการวิเคราะห์กลวิธีการ นำเสนอเรื่องเป็นสำคัญ จะเห็นได้ว่าการที่องค์ผู้นิพนธ์ ทรงเลือกวิธีการนำเสนอเรื่องสามกรุงในลักษณะการนำ เหตุการณ์ในพงศาวดารมาเล่าโดยทรงแสดงพระองค์ให้

เป็นที่ปรากฏแก่ผู้อ่านโดยตลอดเวลานั้น ก็เพื่อจะได้ทรง แสดงทัศนวิพากษ์วิจารณ์เหตุการณ์และบุคคลได้อย่าง เต็มที่ และในขณะที่เดียวกันการทรงเล่าเรื่องในลักษณะนี้ ก็เปิดโอกาสให้ได้แสดงถึงพระประสงค์อันแท้จริงบาง ประการแก่ผู้อ่านได้ด้วย ดังจะเห็นได้ว่าทรงใช้ถ้อยคำ สำนวนโวหารอย่างตั้งพระทัยจะสื่อความหมายในเชิงนัย ประหวัด ทรงใช้คำร่วมสมัยซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในสมัย สงครามโลกครั้งที่ 2 มาบรรยายหรือพรรณนาเหตุการณ์ ในสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา เช่น ผู้นำ แนวที่ห้า รัฐประหาร ฯลฯ บางครั้งก็ทรงใช้ภาษาที่มีน้ำเสียงเสียดสี เย้ยหยัน ประชดประชัน ฯลฯ ด้วยกลวิธีดังกล่าวมานี้ ถ้าผู้อ่านมี ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์บ้านเมืองและพระ- ประวัตินี้ก็จะสามารถรับสารและเข้าถึงเจตนารมณ์และ ความรู้สึกขององค์ผู้นิพนธ์ได้

นอกจากอาศัยวิธีการเล่าเรื่องและการใช้ถ้อยคำ สำนวนโวหารสื่อสารในลักษณะดังกล่าวมาแล้ว การใช้ ภาพสะท้อนของเหตุการณ์ในพงศาวดารสมัยที่พระเจ้า เอกทัศน์เป็นกษัตริย์เพื่อวิพากษ์วิจารณ์เหตุการณ์ในยุคของ ผู้นำในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็นับว่าเป็นกลวิธีการ นำเสนอที่ใช้ได้อย่างเหมาะสมกับกาละ เทศะ และบุคคล ในช่วงเวลาที่ทรงนิพนธ์ เพราะสถานการณ์บ้านเมืองใน ขณะนั้นไม่เอื้ออำนวยให้ผู้ใดสามารถใช้สิทธิเสรีภาพได้ เต็มที่ในการวิพากษ์วิจารณ์ผู้นำหรือรัฐบาล และนี่คือ เหตุผลที่องค์ผู้นิพนธ์ทรงกำหนดโครงเรื่องของสามกรุง ให้เริ่มต้นขึ้นที่ปลายกรุงศรีอยุธยารัชสมัยพระเจ้าเอกทัศน์ และจบลงที่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันท- มหิดล กลวิธีการนำเสนอโดยใช้ภาพสะท้อนนี้เป็นศิลปะ ในการนำเสนอที่นักหนังสือพิมพ์ในคอลัมน์วิพากษ์วิจารณ์ การเมืองนิยมใช้กันเมื่อเป้าหมายของการวิพากษ์วิจารณ์ เป็นบุคคลต้องห้ามซึ่งอยู่เหนือถ้อยคำที่จะวิพากษ์วิจารณ์ ได้โดยตรงไปตรงมา

ด้วยกลวิธีการนำเสนอเรื่องดังกล่าวมาข้างต้นนี้ ทำให้สามกรุงมีลักษณะที่แตกต่างไปจากวรรณคดีขอพระ- เกียรติและวรรณคดีประวัติศาสตร์ในอดีต ความโดดเด่น ด้านสัมพันธภาพ (coherence) ระหว่างโครงเรื่อง (plot) และแนวคิดสำคัญ (main-theme) ปรากฏให้เห็นได้อย่าง

ชัดเจนและลงตัว จึงกล่าวได้ว่าสามกรุงเป็นทั้งวรรณคดี ยอพระเกียรติ วรรณคดีประวัติศาสตร์ และวรรณคดี การเมือง หรือวิจารณ์การเมืองในเวลาเดียวกัน และเป็น วรรณคดีที่เป็นนวัตกรรมซึ่งทำหายากพิสูจน์คุณค่าอัน ถาวรด้วยกาลเวลาอีกเรื่องหนึ่งในวรรณคดีไทย

เอกสารอ้างอิง

- กุหลาบ สายประดิษฐ์. 2518. *เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475*. กรุงเทพฯ : บุรพาแดง.
- คำให้การเป็นพยานต่อศาลอาชญากรรมสงครามของนายปรีดี พนมยงค์ ต่อกรณีพระสารสาสน์พลชั้นรัชตกเป็น จำเลยในคดีอาชญากรรมสงคราม และคำให้การต่อคณะกรรมการอาชญากรรมสงครามของ พล.อ. อุดล อุดล-เดชจรัส. กรุงเทพมหานคร : องค์กรศิลปการพิมพ์. ม.ป.ป. (จัดพิมพ์โดยโครงการหนังสือประวัติศาสตร์ การเมือง สำนักพิมพ์ "จิรวรรณอนุสรณ์")
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2523. *การเมือง-การเปลี่ยนแปลง ทางการเมืองไทย*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บรรณกิจ.
- ดิเรก ชัยนาม. 2513. *ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2*. พิมพ์ ครั้งที่ 2. พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช. เล่ม 1.
- ทรงสุรเดช, พระยา. 2514. *บันทึกพระยาทรงสุรเดช*. เขียนคำนำ ทำเชิงอรรถ และรวบรวมโดยนริดิ- เศรษฐบุตร และชาญวิทย์ เกษตรศิริ. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรไทย.
- นายฉันทนา (มาลัย ชูพินิจ). 2488. *บันทึกจอมพล*. สำนักพิมพ์อุดม
- ประจัน ริกพงษ์. 2530. *การศึกษาบทบาททางการเมืองใน ระบบรัฐสภาของรัฐบาลทหาร และรัฐบาลพลเรือน ในประเทศไทย (พ.ศ. 2481-2500)*. วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปราโมทย์ พึ่งสุนทร และเป็รื่อง สิริภัทร์ (ผู้รวบรวม). 2515. *บางเรื่องเกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์ใน ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2*. นครหลวง กรุงเทพ ธานี : โรงพิมพ์นิติเวช.
- “พระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2483.” *ราชกิจจานุเบกษา*. 57 (15 ตุลาคม 2483). 517-520.
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 7/2484-2485 (วิสามัญครั้งที่ 3) สมัยที่ 2 ชุดที่ 3 วันพฤหัสบดีที่ 16 เมษายน พุทธศักราช 2485.
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 2/2486 (สามัญ) สมัยที่ 2. ชุดที่ 3 วันพฤหัสบดีที่ 1 กรกฎาคม พุทธศักราช 2486.
- “เรื่องการยกเลิกบรรดาศักดิ์.” *ราชกิจจานุเบกษา*. 59 (19 พฤษภาคม 2485). 1089-1091.
- วิษณุ เครืองาม. “สามกรุง” วรรณคดีการเมืองไทย. *วารสารรามคำแหง* (มกราคม 2520) 8-23.
- วิณ มโนพิโมกษ์. 2520. *ความขัดแย้งภายในคณะราษฎร*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชา ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหา- วิทยาลัย.
- สุวรรณา เกรียงไกรเพชร (บรรณาธิการ). 2519. *น.ม.ส. : ชุดชีวิตและผลงาน*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนส.
- Daichès, David. 1956. “Literary Criticism and Related Disciplines” *Critical Approach to Literature*. New York : W.W. Norton & Co. Inc.
- Danziger, Malies K. and W.S. Johnson. 1961. *An Introduction to the Study of Literature*. London : D.C. Heath and Company.